

Nedersaksisch – wa's dat, woar is 't en hoo wördt 't anweand?

Nedersaksich is n'n regionale sproake dee vanoalds in 'n groot deel van Nederland wödt broekt. 't Is 'n mirakels oalde en biejeundere sproake dee broekt wödt in 't noorden en oosten. 't Nedersaksisch is aaltied wal n'n eenheid wes, ok al bestun en besteet d'r nog alduur n'n flurige falderasie. De eenheid besteet deur de zölfde komof, mear faldereert alzoo noavenaant 't achterlaand. Duur de joaren hen is d'r ginnen Nedersaksische eenheidspoake van de grond kommen. Doar is ok nooit nich n'n behoefte an wes. In alle kontreien wördt van vrooger oet 'n eigenste kontrei-variaant, of heufd-variaant broekt en duur völ leu beheagd. Tusken de kontrei-variaanten bint ok wier plaatselike onderscheide.

De heufd-variaanten dee wiej nich kennen keunt bint (van 't noorden oet op de riege zet): Grönning's, Dreants, Stellingwerfs, Sallands, Tweants, Achterhooks en Veluws. De eagen benaming van de sproake is ooit 'ns ontstoan deur de jaarhoonderd oalde kontrei-namen. Plaatselike variaante wördt deurgoans naar 'n doarp of stad verneumd, zoas Riessens, Steenwieks. Of naar n'n kleane kontreie zoas Westerwoalds of 't Westerkwarteers.

Biej 't Nedersaksisch heurt ok 't Urks in de proveensie Flevolaand, en de variasies in de gemeente Bunschoten (proveensie Utrecht). Ok 't Gooise 'Huizens' wördt as n'n aard van 't Nedersaksisch anmearkt. Krek as 't Kollumerlaands in de Freese kontrei Kollumerlaand, dat talig anhöakt biej 't Grunnings en 't Westerkwarteers.

De heufd-variaante in de verscheidene kontreien
(bron: Nedersaksisch in n'n nöttendop)

Struktuur: now en vrooger

De opbouw van n'n sproake duud de sproake an. Ok bie 't Nedersaksisch is dat n'n angeleagenheid. Wiej keant de sproake as regionale sproake in Nederlaand, zoodöanig wördt de sproake mennigmaal vergeleken met de heufdsproake van 't laand, 't Nederlands. Wat opvaalt is biejuurbeeld dat de nich-beklemteunde –en, zoas in weurde as 'laten', 'slijpen' en 'gebruiken' oet 't Nederlands, nich krek zo oetsprokken wördt in 't Nedersaksisch. Dus nich as –e, mear as –tn, –pm en –kng.

Zoodöanig is d'r vanzölfsprekkend meer eagens an 't Nedersaksisch. 'Laten' biejuurbeeld hef in 't Neerskasisch n'n ao-klaank en wördt alzo in de meeste kontreien as 'laoten' henschreeven. Ok as 'loaten' trouwens, benaamd doar woar 'n kleenker duuster kleenkt. Dit is benaamd in de proveensie Grönningen en ok in Tweante.

'Slijpen' is in 't Nederskasisch 'sliepen' en 'gebruiken' is 'bruken' of 'broeken', ofhaankelik van de kontrei. De schriefwieze reagel van de verscheidene kontreien ligt vast en onderscheid zik nich völ van mekaar. Zee zoart vuur n'n vast weurdbeeld en alzo vuur de leerboarheid, leesboarheid en schriefboarheid. Bie starke onderscheide in 'n klaank wördt vanzölf wal onderscheidene letters gebroekt. 'n Vuurbeeld daarvan is 't woord 'goed' dat keump onder aandere veur as 'good' en 'goed', ofhaankelik van de oetspraak in de kontrei-variant.

Iej könt alle klaanken, weurde en zinvörmn van 't Nedersaksisch vuurschilderen en de onderscheide en oawereenkömste met aandere sproake aankieken en in plänningen en in reagels bie mekaa doen. Dat ku'j dan ok nog verkloaren met reagels. Reagels dee onderscheide tusken de heufd-variaanten en de kontreien-variaanten tot oetdrukking brengt bint al meertieds oetzegt. De aa-klaank in 'late' of 'laat' biejuurbeeld hef zik in 'n antal kontreien duurontwikkeld tot de duustere oa (Grönning, noordelik Dreants), in aandere kontreien juist töt n'n healdere ää (zoas in 't Sallands, Oost Veluws) en wier veerdere töt de nog healdere ae (Stellingwerfs).

Onderscheide met 't Nederlands en vanzölf met aandere sproake zoas 't Engels, Duuts en Fries bint d'r nich allenig op 't gebeed van de klaankkluur (fonologie), mear ok op 't gebeed van weurdvörming (morfologie), zinsbouw (syntaxis) en 't weurdbeeld.

Anderweggens (elders) en völderwegges (op völ steae) zeg ie nich op dee wieze in 't Nederlands. Waikscheld / wiekscheld, dat zeg wördt van boone met n'n zachten schel, zeg ie ok nich op dee wieze in 't Nederlands. Dee sproake köj ok nich op ene koar pakken zoas anderweggens of wiekscheld of zowat.

Benaamd in 't noordelik Nedersaksisch bint de in mekaar zette zinne zoas úmdat ze warken

hef könt' gebroekelik en nich, zoas in 't Nederlands, 'Omdat ze heeft kunnen werken'. 't Verschöt as 'umdat ze kon warken' dörv in zudelik Nedersaksisch wal wier. En zo is d'r völ meer.

De heerkomst geschichte van Nedersaksisch zet de sproake daal neungst 't Nederlands. Also nich oonder 't Nederlands, as 'n 'dialekt van 't Nederlands'. 'n Misverstaand dat noe meender vuurvult dan vuurhen. N'n wiede vuurschichte van 't Nedersaksisch is 't Oer- of Protogermaans, doar bint as eerste Oost-, Noord- en Westgermaans oet vuurtkommen. 't Westgermaanse greuien vanof ca. 500 noa Chr. oetmekaar in 't Oldfrankisch (ok wal: Oaldnederlaands), Oaldhochduuts, Oaldfries en Oalsskasisch (ok wal: Oaldnederduuts).

't Oaldsaksisch warken zik oet in de kontreie dat now Noordwest-Duutslaand en Oost-Nederlaand vöarmt. In 'n aanvaank bint de Franken in Oost-Nederlaand. Mear too in 270 noa Chr. de Romeinse Limes ophöaln, de ofweeriege in 't Rijndal, maarsjeerden dee vot noar 't Zuuden. De Saksen maaken dee ruimte in Oost-Nederlaand vol. 't Nedersaksisch vörmn zik also in 't oosten en noorden. Doar teagenoawer is oet de allerlei variaante in de westelike zeekaant an 't lange leste 'n Nederlands heerkommen.

De ontwikkelingstied met anheurige joartallen (bron: Nedersaksisch in 'n nöttendop

Histories is de reloasie met 'n Nederduuts in Noord-Duutslaand van grote betaansie. 't Eugt as Nederduuts (Kontrei: Nedderdüüts, Hoogduuts: Niederdeutsch) en 't stamt of van 't Oaldsaksisch zoas dat nog bekeand is van 't kristelik heldenepos 'Heilaand' oet ca. 't joar 825.

't Oaldsaksisch is wörden töt 't Middelnedersaksisch, in Noord-Duutslaand mear ok in oonze kontreien. In de tied van 't Middelnedersaksisch hebt de Nedersaksische kontreisproaken van noe zik vuuroetbracht. Dat beduud dat de voarme van 't Nijnederskasisch zoas Dreants, Stellingwerfs, Tweants zoas wiej dat vandaag-an-'n-dag nog keant.

't Oaldsaksisch wördt sprökken tot an de Elbe in en in 't noorden töt an Kiel. Van 't eand van de 10e töt in 'n 14e jaarhoonderd was d'r n'n starken trek noar de oostelike kontreien en dat leiden ok doar töt 't Middelnederduuts. In Nederlaand was 't Oaldsaksisch töt en met de Veluwe, in 't noorden töt en met de stea Grönningen. 't Kontrei roondum Grönningen was veureerst Friessproakig, mear om en noabiej 1500 was dee sproake doar heelmoals platpleert duur 't Nedersaksisch.

De kontrei van 'n Oaldsaksisch en doarot ontstoane Middelnedersaksisch/Middelnederduuts in Nederlaand (bron: Nedersaksisch in n'n nöttendop).

Achting, gebroek en schikkingen.

't Nedersaksisch/Nederduuts steet al jaarhoonderden laank bekeand as Saksisch en Nedersaksisch. De verscheidene voarme bint gin standaardsproake wörden, zoas 't Nederlands en 'n Hoogduuts, mear nichtemin wördt 't Nederduuts/Nedersaksisch as belangrieke geschreven sproake anweand. Dat was biejuurbeeld in de Hanze en in de

wearld van de Nijmoodse Devotie. Vanof de tweede healfte van 't 17e joarhoonderd zeet wiej n'n opkômste en wiederhen n'n greui as geschrevene sproake in benaamd in riem en onriem.

Eerst duur 't instellen van 't Europees Handvest vuur regionale sproake of sproake van meenderheden in de joaren negentig, hef 't Nederduurts en Nederskasisch met zien beiden inlaandse en boetenlaandse anerkenning kregen. In beide angeleagenheden is de officiële anduuding den van de regionale sproake. In de meeste Noord-Duutse deelstoaten gebuurden de anerkenning in 't kader van part III van 't haandvest. Bijvuurbeeld in Nedersaksen en duur Sleeswiek-Holstein. De Nederlaandse rieksoaverheid hölt 't an bij part III.

In oktober 2019 is in de voarm van 'n inlaands Convenant Nedersaksisch de stoatus van zölfstaandige volsteandige sproake officieel beschreven duur de rieks- en de regionale oaverheden. 't Konvenaant is d'r benaamd op richt um de nog alverdan bestoande bangigheid um de sproake te gebroeken – duur scheamte, 'n meenderweerdigheids gevoel – vot te nemmen, en 't Nederskasisch as n'n volsteandige sproake te loaten opleuien in alle grondgebeede. Also in alle deankbare toostaande in en leaven van 't volk. Dan könt ok nije generoasies d'r volop gebroek van maken, zonder dat zee d'r maleur bij hoeft te veulen of d'r duur kriegt.

De proveensies Grönningen, Dreante, Oaveriesel, Freeslaand en de gemeenten Ost-en Weststellingervearf geald as 'vuurstverantweurdelik' vuur 't sproakbeleid. 't Riek werkt ok, neungst 't konvenaant, tooliekend. Natuurlik bint d'r ok 'n beheurlik antal privee verenings en instellingen dee zölf, ok al in de tiedruimte vuur de Uropese en nationale anerkenning, 't Nedersaksisch wat weend in de rugge gaven.

Zik inteumen en in de oetvoering broeken van 't Nedersaksisch hoalt nich helemoals slag met mekaar. Völ leu könt eure eigenste regionale voarm van 't Nederskasisch heanig töt gaans good sprekken, mear maakt d'r gin of 'n klean luk gebroek van. Duur 'n gevoel van scheamte, duur 't gevoel zo a'j nemmen wilt dat wiej allenig in 't Nederlaands möt kommuniseren. Duur 't idee dat alns toch goanderweg oawergeet noar 't Engels, of umdat zee 'nich good verstoanbaar' bint en meer van dee aard dingen. Terwiel at 't Europese Handvest en 't Konvenaant Nederskasisch juist vrög um 'n leavendig gebroek, in al dee moatschoplike grondgebeede.

In 2003/2004 wördt n'n sproak-oettelling Nedersaksisch hoalden noar 't inteumen en gebroeken van 't Nedersaksisch in Grönningen, Dreanthe, Stellingwerf, Steenwiekerlaand, Sallaand, Tweante, Achterhook en Veluwe. Oaweral op dezölfde wieze. In 'n oonderstoande tabel leas iej 'n antal belangrieke oetkômste.

Wardering, gebruik en veurzienings

Et Nedersaksisch / Nederduuts staot al iewenlaank bekend as Saksisch en Nedersaksisch. De verschillende vormen bin gien standerdtaelen wodden zoas Nederlaans en Hoogduuts, mar toch wodde et Nederduuts / Nedersaksisch as belangrieke schreven tael bruukt. Dat was bi'jveurbeeld in de Hanze en in de wereld van de Mederne Devotie. Van de twiede helte van de 17de ieuw of zien we een opkomst en laeter een gruui as schreven tael in mit naeme poëzie en proza.

Pas mit de invoering van et Europees Haandvest veur regionaole taelen of taelen van minderheden in de jaoren negentig hebben et Nederduuts en et Nedersaksisch beide nationaole en internationaole erkenning kregen. In beide gevallen is de officiële anduding die van regionaole tael. In de meeste Noord-Duutse dielstaoten gebeurde de erkenning in et kader van diel III van et haandvest, bi'jveurbeeld in Nedersaksen en Sleeswiek-Holstien. De Nederlaanse laandelike overhied (et riek) wol et helen bi'j diel II.

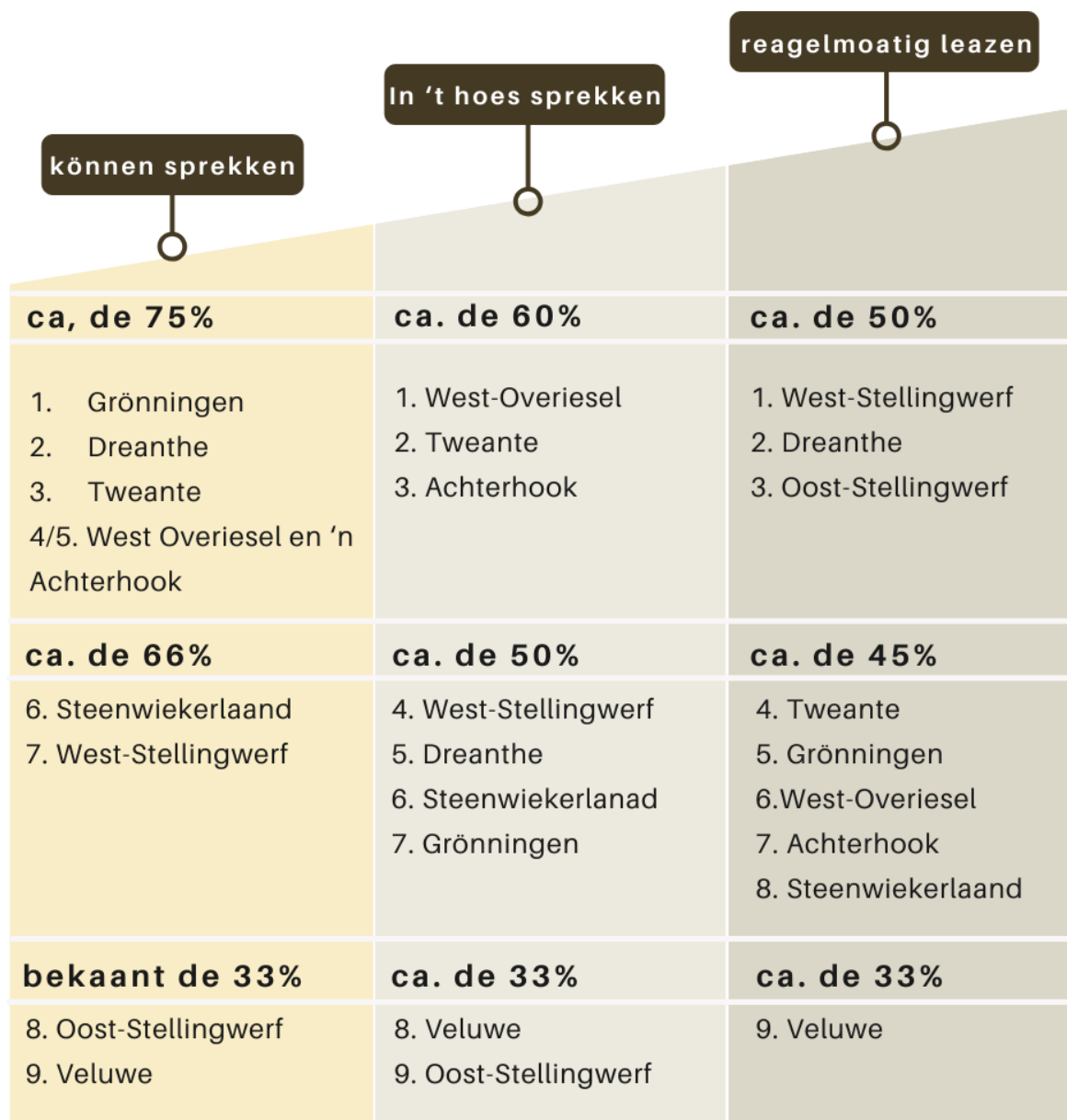
In oktober 2019 is in de vorm van een nationaal Konvenant Nedersaksisch de staotus as zelsstaandige en volweerdige tael officieel vaastelegd deur de laandelike en regionaole overheden. Et konvenant is onder meer d'r op richt om nog altied bestaonde bangighied om de tael te bruken - deur schaemte, een gevuul van minderweerdighied - weg te nemen en et Nedersaksisch as volweerdige tael bluiien te laoten in alle domeinen, dus in alle daenkberes situaosies in et leven van de meensken. Dan kun ok ni'je generaosies d'r volop gebruik van maeken zonder dat ze d'r perblemen bi'j vulen hoeven of deur kriegien.

De perveensies Grunningen, Drenthe, Overiessel, Gelderlaand, Friesland en de gemienten Oost- en West-Stellingwarf gellen as 'eerstverantwoordelik' veur et taelbeleid; et riek warkt, ok neffens et konvenant, aanvullend. En netuurlik bin d'r aorig wat private verienings en instellings die zels, ok al in de tied veur de Europese en nationaole erkennings, et Nedersaksisch steunden en steunen.

Beheersing en in de praktijk bruken van et Nedersaksisch gaon niet hielemaole geliekop. Veul meensken kun heur eigen regionaole vorm van et Nedersaksisch redelik tot hiel goed praoten, mar maeken d'r gien of mar weinig gebruik van. Deur een gevuul van schaemte, deur de opvatting daj' allienig in et Nederlaans kommunikerien moeten zollen, deur et idee dat alles toch staorigan overgaot naor et Engels of omdat men 'niet goed verstaonber' wezen zol, en zo meer. Wiels et Europees Haandvest en et Konvenant Nedersaksisch juist vraogen om een levend gebruik in alle maatschoppelike domeinen.

In 2003/2004 wodde een taeltelling Nedersaksisch helen naor et beheersen en bruken van et Nedersaksisch in Grunningen, Drenthe, Stellingwarf, Stienwiekerland, Sallaand, Twente,

Achterhoeke en Veluwe, overal op dezelde maniere. In de volgende tabel lees ie een tal belangrieke risseltaoten.

De kontreie in 't verschöt 't können spreken', 'in 't hoes spreken' en 'regelmoedig lezen' (bron: Handbook Nedersaksisch (Assen, 2008))

De meeste kontreien hebt 'n eigenste kontreisproake instituut vuur 't Nedersaksisch in eur eigenste kontrei. Doar is völ bod op te doon en könt de leu hölpe beeden bie 't gebroek van 't Nedersaksisch in eure umgeaving. Disse instaansies wearkt ok vuur schoole (de ene 'n luk meer, de aander 'n luk meender), benaamd in 't groondoonderricht. Op de webstea nedersaksisch.com bint de webstae-adresse op de gadderen. Vuur völ van oawerkoepelende angeleagenheden is d'r 't SONT, de Kontrei-organisatie Nedersaksisch Sproakebeed. Dee stoat vuur 't Nedersaksisch ok bie de Noord-Duutse Bundesraat för Nedderdüütsch en in 't Neerlandse Uropese bröa vuur kleane Sproake (EBLT).

Meer lech opdoon oawer 't Nedersaksisch

Disse tekste nemt vanzölf nich de bestoande bodbreeve oawer. Doar bint völ meer gegeavens in te zeen. Understoand verwiest doar beteun noar hen:

Beknupt, leasber en umsgelieks toch umständig, verhaalend oawer 't gaanse terrein is Nedersaksisch in 'n nöttendop. Anlöp in de Nedersaksische sproake en schrieveriej, duur Henk Bloemhoff, Philomène Bloemhoff-De Bruijn, Jan Nijen Twilhaar, Henk Nijkeuter en Harry Schotmeijer (Assen, 2019).

'n Joar doarnoa kwam 't Engelstalige op de mark, dat is n'n umzetting van Hans Veenkamp: *Introductieon to Dutch Low-Saxon, Language and Literature* (Assen, 2020)

Haandbook Nedersaksische Sproake en Letterkeunde is krek wat 'n titel an angef; Hét haandbook vuur 't Nedersaksisch met völ bod oawer de sproake en de schriftstukke (oonder redaktie van Henk Bloemhoff, Jurjen van der Kooi, Hermann Niebaum en Siemon Reker (Assen, 2008). Bie 't haandbook ku'j blos digitaal te roade goan en is doarduur seempel duur te zeuken. 't Is te veenden op: https://dbnl.org/tekst/kooi001hand01_01/

In de Engelse sproake bint de heufdstukke oawer fonologie, morfologie, syntaxis en oawer sociolinguïstische aspekte van 't Nedersaksisch in *Language and Space, Dutch*, oonder redaktie van Frans Hinskens en Johan Taelderman (Berlien, 2013).

Volständig oawer de inteuming en 't gebroek is 't verslag van de sproaktelling Nedersaksisch: <https://www.stellingia.nl/wp-content/uploads/2014/12/Taaltelling-Nedersaksisch-1.pdf>

Good te leazen bint ok de Nedersaksische ofleavingen van *Sproake in stad en laand*, n'n riegoe publiekasies oawer de Nederlaandse en Vlaamse kontreisproake en dialekte oonder redaksie van Nicole van der Sijs. Ze bint digitaal te veenden:

Gronings (2002), deur Siemon Reker:

https://www.dbnl.org/tekst/reke001gron02_01/index.php

Stellingwerfs (2002), deur Henk Bloemhoff:

https://www.dbnl.org/tekst/bloe011stel01_01/index.php

Drents (2004), deur Henk Bloemhoff en Henk Nijkeuter:

https://www.dbnl.org/tekst/bloe011dren01_01/index.php

Sallands, Twents en Achterhoeks, deur Jan Nijen Twilhaar:

https://www.dbnl.org/tekst/twil001sall01_01/index.php

Utrechts, Veluws en Flevolands, deur Harrie Scholtmeijer (2002):

https://www.dbnl.org/tekst/scho017utre01_01/index.php

De twee bekeande bloomlezingen met Nedersaksische riem en Nedersaksische onriem, ieders met weark van noa WOII, geaft geviefd 'n inkiekske in de schrieveriej. Dit bint de titels:

- Verrassend Nedersaksisch.
Gedichten uit Groningen, Drenthe, Stellingwerf, Salland, het Land van Vollenhove, Twente en de Veluwe (Grunningen, 2010) en
- Gloepends mooie verhalen uit Stellingwerf, Groningen, Drenthe, Salland en het Land van Vollenhove, Twente, de Achterhoek en de Veluwe (Beilen, 2014).

(HBL, 15-5-2021)